

Lars Hård - En betraktelse av Kjell Wrigman

Förord - Preface, or introduction

-The life of a farm hand, a peasant laborer working for "room & board"... ...escaping, or trying to find an alternative... ... trying to make a better life for himself... making things difficult, and the hard way... dreams, and pride, and possibly a portion of human dignity.

The old Swedish agricultural employment system, a low-down, almost slave-like, agricultural system of cheap contracted farm labor existed from the 1700s and up until 1945. These farm workers were poor married couples usually with kids, hired mostly on a one-year contract starting November, to do the various chores on the larger estates throughout southern Sweden. Payment was mainly in grain, milk, potatoes, pork, herring, housing and firewood. In the backyard they were allowed a small lease of land where they could grow their own supply of potatoes, red-beets, swedes, carrots and peas. The females predominantly tended the cows. When there was a pregnancy, the women would work up till about the day of delivery and would resume work after only a few days. Housing was mostly in a one-room apartment (flat) in two-story buildings, sometimes there were long one-story houses with several apartments (flats) and in some instances these farm workers were allowed to share a small cottage with one or two other families. The kids participated in several of the chores, no matter age.

Inledning

"**Lars Hård**", som gavs ut 1942 i en volym, består egentligen av tre tidigare publicerade romaner av **Jan Fridegård**. Dessa romaner var "**Jag Lars Hård**" (1935), "**Tack för himlastegen**" (1936) och "**Barmhärtighet**" (1936).

Kritikerna saknade vid utgivningen tillräckligt med invektiv för att nog risa boken (böckerna) om **Lars Hård**. Såväl huvudpersonen **Lars Hård** som författaren **Jan Fridegård** fick heta, och kallades, både buse, dräng och dragon. Det var starka ord för den tidens litteraturkritiker.

Samhällskritiken och ironin gick de litterära kritikernas näsor och ögon förbi. Först då det framkom att boken "Lars Hård" i huvudsak byggde på självupplevda (självbiografiska) skildringar så kom en ändring till stånd i bedömningen av boken. Så småningom framkallades även både medlidande och aktning för författaren Jan Fridegård som lyckats genomleva dessa miljöer och fortfarande kunde vara i stånd att skildra dem utan vare sig försköning eller svartmålning.

Nu kan man förstå att kritikerna höjde sina röster vid den tiden. De representerade ju som regel det samhälle som Fridegård i grunden var starkt kritisk mot. Själv hade han ju sprungit ur den miljö han skildrade. Fridegård hör till gruppen av svenska författare som går under benämningen svenska autodidakter, arbetarförfattare. Liksom sina kollegor i samma genre drevs han av kallet att återge egna livserfarenheter. Och livserfarenheter finns som i en bottenlös brunn hos Fridegård.

Men som vissa kritiker påstått, att Fridegård endast kunnat skriva om egna upplevelser, och att han saknade skaparkraft och fantasi, det ter sig aningen absurt med tanke på berättelser som **Porten kallas trång** där han på ett mycket fint sätt skildrar en gammal gummas sista tid i livet. Här saknas verkligen inte fantasi eller skaparkraft. Det är en bra bok där mycket av innehållet är nära oss alla, såsom föräldrarelationer, åldrande, medmänsklighet och död. Boken berör oss alla, oavsett vilka relationer eller uppfattningar man kan ha om åldrande och föräldrar. Berättelsen har rönt stor uppskattning i många kretsar. Den gavs ut av **FOLKET I BILDS FÖRLAG** år 1955 och kostade då i inbunden version 4,25 kr.

Jan Fridegård föddes i ett statarhem i Uppsala län år 1897. Sina första arton år tillbringade han som dräng och lantarbetare. Därefter hann han med att vara dragon, industriarbetare, gårdfarihandlare, försäkringsagent, antikvariatsbokhandlare, och arbetslös. Och som romanfiguren Lars Hård satt även han i arbetsläger, en typ av tvångsarbetsanstalt där man placerades om man hade skulder man ej klarade av. Många var Fridegård's erfarenheter och skiftande var hans bakgrund.

Under 1800-talets första femtio år hade vi i Sverige en befolkningsökning med cirka sjuttio (70) procent. Största delen av denna befolkningsökning föll på jordbrukets obesuttna grupper, dvs de som levde av och arbetade med jordbruksarbete men som ej ägde någon mark. De ägde ofta ingenting alls egentligen. Ur detta växte fram en stor folkgrupp kallad statarklassen. Statavlöning är en gammal hävd i Sverige. Statare var oftast gifta drängar som var anställda på hel- eller halvårskontrakt. De bebodde antingen en liten stuga, eller oftast kanske bara en del därav, eller de bodde flera statare i ett större hus med enrumslägenheter där varje familj disponerade en enrumslägenhet. Husen ägdes i båda fallen av godsägaren eller bonden. Stataren fick sin lön huvudsakligen i form av naturaförmåner såsom mjölk, säd och fläsk. Ibland fick statarna disponera en liten jordbit för eget bruk, oftast fungerande som s.k. köksland. Markbiten ifråga var som regel som ett ordinärt trädgårdsland. Här kunde stataren odla lite potatis, kålrötter, sallad, morötter, ärtor och kanske några rovor.

I vissa fall bodde statarna i kasernliknande byggnader där varje hushåll förfogade över en enrumslägenhet samt en liten jordbit på baksidan av byggnaden. Den så kallade statorparen, eller torparen rätt och slätt, hade däremot alltid en liten stuga att bo i tillsammans med en jordbit som var avsevärt större än statarens, dock inte större än att jordbiten nätt och jämnt kunde föda en ko. Stataren stod oftast i starkt beroende till sin herre godsägaren och obefintliga var de möjligheter till befodran som så många andra grupper i samhället ofta kunde ställa i utsikt. Lantbrukssamhället, storjordbruket, var ett icke-elastiskt samhälle där man dog i samma klass man föddes.

Statarna hade en låg levnadsstandard och levde ofta ett ganska isolerat liv. Deras årslön var ungefär hälften av vad en industriarbetare normalt tjänade vid samma tid. Ofta utvecklade sig i statarklassen psykologiska särdrag som i senare tid engagerat en del psykologer och beteendevetare. Statsystemet avskaffades faktiskt inte förrän år 1945 och ersattes då av det s.k. kontantlönesystemet.

Efter att ha tagit del av Fridegårds bakgrund så förstår man den upproriskhet som finns att spåra i "Lars Hård". Det är ett glödande missnöje som ibland flammar upp i öppet trots. Trots arbetarkollektivets numerära överlägsenhet vid tiden som skildras i boken så var arbetarens plats i samhället i det absoluta bottenskiktet. Och detta gällde då i synnerhet stataren, den "ägolösa" jordbruksarbetaren. Han befann sig i ett andligt vakuum där utrymme ej fanns anslaget för tankeverksamhet eller kritik. Tänkande och frågvisa arbetare skapade bara problem för de makthavande. Makthavande avser här både samhällsrepresentanter i olika kategorier såväl som godsägare och industriledare. Livet var kärvt och primitivt och trots ett fullgott arbete fanns små eller inga möjligheter att unna sig det ringaste utom livets absoluta nödtorft. Egendom var bara inte att tänka på. Det var en dröm, och drömmen som sådan var nog en av de få egentliga "ägodelar" som arbetaren och stataren vid denna tid kunde få behålla och pyssla om. Drömmen, eller knappt en illusion om man så vill, var det enda som stataren egentligen kunde förfoga över och i bästa fall med egen vilja påverka. Tala om utsikter...

Möjligheterna för en statare att få en skolad och välförankrad uppfattning om det samhälle han levde i var obefintliga. De som av olika anledningar givits en överordnad plats och position i samhället skyddade sina revir med alla till buds stående medel. Det var en tid av utbrett hyckleri, och det var en tid av egoism och översitteri. Det var en tid då den stora grå massan av arbetare var lättleda och ur stånd att påverka sin egen situation. Ej heller kunde de själva försvara de eventuella rättigheter som kunde förevara. Här fanns definitivt ingen plats för den lite annorlunda människan, arbetaren som kanske var intresserad av att få veta mera eller som rentav var kritisk. En intresserad och kritisk arbetare eller statare med ett någorlunda levande intellekt blev lätt en utanförstående individ, en missanpassad människa (a social misfit).

Stataren hölls på plats medelst arbete, och arbete fanns det mycket av. Det var ett arbete som näppeligen gav mer än den mat som fordrades för dagen. Kanske blev det ibland lite över till brännvin som hjälpte till att döva eventuell ledighets oklara tankar. För oklara tankar kunde det bli då ju arbetsdagarnas längd i intet avseende är att jämföra med moderna tiders åttatimmarsdagar. Arbetet pågick oftast från före gryning till efter skymningens ankomst. Tolvtimmarsdagar var på intet sätt ovanliga. Det är naturligtvis svårt att försöka överföra till en modern stadsbo vad det kunde innebära att exempelvis manuellt plöja med häst i tolvtimmarsspass, eller rensa sten och bygga stenmurar, eller lägga ut nya diken och gräva dem med hacka och spade, också detta kanske i tolvtimmarsspass. Jag skulle vilja se en dagens arbetare klara ut detta i mer än några dagar, och då ändå ha hälsan kvar, och modet, och ändå gå vidare, och vidare, utan alternativ, och utan skyddsnet. Det är dagens människa så fjärran att man hart när har svårt att ändå förstå att där dessa statare en gång røjde mark, slog med lie, högg ved, spettade för stolp och stängsel, och skapade livsrum, där sitter man nu och ser på bingolotto. "Skilda världar" är bara "förnamnet" till ett eventuellt s.k. understatement.

Lars Hård är inte bara som man först kan tro, en hård Lars. Namnet Lars uppstod ursprungligen från namnet Laurentius. Laurentius var namnet på en romersk martyr långt tillbaka i tiden. Huruvida detta är en tillfällighet, ett sammanträffande, ödets ironi, eller om Fridegård kände till detta är för oss idag en ännu olöst gåta. Att Lars står, eller skulle kunna stå, för martyr är ingen omöjlighet. Lars Hård är dock inte den klassiska, lite dumma, martyren. Det är inte en människa som man så där på en höft låter korsfästa till skam för honom själv och till varnagel för andra.

Lars Hård tänker, trots sitt många gånger primitiva och lite oansvariga sätt, på en mängd frågor som knappast är att betrakta som jordnära eller primitiva. Det är frågor som trots allt måste betraktas som mycket fundamentala för en människa som söker, och söker gör Lars Hård. Han söker mening. Han söker rättvisa och han söker sanning. Han söker förklaringar och sist men inte minst så söker han att få fred med sitt inre, sitt själsliv.

Kanske är inte Lars Hård tillräckligt begåvad för att veta, och förstå, att han måste försöka, och försöka igen.